

AR BUVO XIX A. PRADŽIOJE IŠLEISTAS A. A. VARKULEVIČIAUS LIETUVIŠKAI—LENKIŠKAI—LOTYNIŠKAS ŽODYNAS?

ANA KAUPUZA

Pirmuosius duomenis apie Aleksandro Antano Varkulevičiaus lietuviškai—lenkiškai—lotynišką žodyną randame kitoje to paties autoriaus 1835 metais Paryžiuje ir Trua išleistoje nedidelio formato (14×9) knygutėje pavadinimu „Captivité des polonais en Prusse“ („Lenkų nelaisvė Prūsijoje“) ¹.

Knygutės VII puslapyje, išnašoje, A. A. Varkulevičius apie save painformuoja: „Tai yra trečiasis autoriaus publikuojamas veikalas“. Ligi tol esą išėjusios tokios jo knygos: „Kordeljerų kapitula“ ² lenkų kalba ir „Lietuviškai—lenkiškai—lotyniškasis žodynas“ ³.

Kadangi A. A. Varkulevičius žodį „publie“ vartoja prasme „išleisti į viešumą, publikuoti“, tai galima manyti, kad jis čia duoda informaciją jau apie išleistą žodyną. Tačiau tokios bibliografinės pozicijos nėra nei lenkų, nei lietuvių bibliografiniuose darbuose. Kyla klausimas, ar buvo tas žodynas išleistas, o jeigu buvo išleistas, tai kur: Lietuvoje ar emigracijoje.

Žinias apie žodyno autorių randame jo paties knygų antraštinuose lapuose, pačiose knygose, kurios yra neabejotinai autografinio pobūdžio, ir kai kuriuose emigraciniuose leidiniuose. Tos žinios, apamai paėmus, yra šitokios.

Chronologiškai pirmojoje, mūsų anksčiau minėtoje, savo knygoje apie save, autorių, Varkulevičius štai ką rašo: jis — lenkų kariuomenės leitenantas, Vilniaus universiteto teisių fakulteto studentas, kalbų ir piešimo dėstytojas ⁴.

Knygoje A. A. Varkulevičius pirmiausia aprašinėja 1831 metų sukilimą Lietuvoje, o toliau visą dėmesį sutelkia į tai, koks buvo likimas tų sukilėlių, kurie perėjo Prūsijos sieną ir buvo Prūsijos valdžios internuoti. Iš čia sužinome, kad vokiečiai sukilėlius išlaikė stovykloje iki 1832 metų. 1833 metais autorius pateko į Trua.

1837 metais A. A. Varkulevičius Trua mieste išleidžia trijų aktų melodramą „Dešimt tūkstančių lenkų Prūsijoje“, parašytą prancūziškai ir

¹ [A. Warkulewicz] Captivité des polonais en Prusse par (...), Paris, Troyes, 1835.

² Prancūzų Didžiosios revoliucijos metu Kordeljerų vienuolyno patalpose veikė Dantonio įsteigtas „Kordeljerų klubas“, kuris paskui susilijo su jakobiniais. Galimas daiktas, kad ši knyga skirta to klubo veiklai nušviesti.

³ „C'est le troisième ouvrage que publie l'auteur: 1. Le Chapitre des Cordeliers, en polonais; 2. Dictionnaire lithuanien—polonais—latin; 3. Captivité des Polonais“.

⁴ Šiuos duomenis randame knygutės antraštiniame puslapyje: „Lieutenant dans l'armée polonaise; étudiant de l'Université de Wilna faculté de jurisprudence; professeur des langues, de dessin, etc“.

skirtą tai pačiai — Prūsijoje internuotų sukilėlių temai⁵. Antraštiniame šios knygtės lape A. A. Varkulevičius užsirekomenduoja kaip lenkų karininkas ir „daugelio veikalų“ autorius⁶.

1839 metais taip pat Trua mieste iš spaudos išeina A. A. Varkulevičiaus „Nušalintas triumviratas, arba lenkai Dancige“ — „naratyvinė“ trijų aktų drama, skirta irgi lenkų sukilėliams, sulaukytiems prie Dancigo. Antraštiniame lape A. A. Varkulevičius išskaičiuoja jau septynis savo veikalus. Pirmoje vietoje eina „Lenkiškai—lotyniškai—lietuviškas žodynas“, antroje — jau mums pažįstama „Nelaisvė“, trečioje — „Kūčios Zemaitijoje“, anksčiau, gal būt, neminėtas leidinys lietuvių kalba, parašytas po 1835 metų, ketvirtoje — jau mums žinoma melodrama „Dešimt tūkstančių lenkų Prūsijoje“, atspausdinta 1837 m., penktoje — „Panaikintas triumviratas“, šeštoje — „Kordeljerų pramogos“ ir septintoje — jo vertimas iš prancūzų į lenkų kalbą „Baroci, arba Venecijos ragana“⁷.

Naujame „Nušalinto triumvirato“ leidime, išspausdintame 1843 metais, autorius antraštiniame lape irgi duoda informaciją apie savo išėjusias knygas, bet jau kiek kitaip, būtent: prie „Kūčių Zemaitijoje“ nebepažymi, kad ta knygtė buvo išspausdinta lietuvių kalba, o žodynas jau vadinamas tik „lenkiškai—lotyniškų“⁸.

Apie A. Varkulevičių, be tų žinių, kurias randame jo paties knygose, dar turime tokių duomenų: 1837—1838 metais jis gyveno Trua mieste⁹, 1846¹⁰ ir 1847 metais tebebuvo Ruane¹¹. Dar A. Varkulevičiaus veikalus mini ir knygos apie lenkų emigraciją Prancūzijoje autoriai, bet apie Varkulevičių biografinių žinių jie neskelbia¹².

Vadinasi, Aleksandras Antanas Varkulevičius mokėsi Vilniaus universitete, teisių fakultete, buvo kalbų ir piešimo dėstytoju. Jis dalyvavo 1831 m. sukilime, iki 1832 m. išbuvo internuotas Prūsijoje. Nuo 1833 m. A. A. Varkulevičius gyveno Trua, nedideliame mieste, 166 km į pietus nuo Paryžiaus, Sampanės provincijoje, o 1846 ir 1847 metais — Ruane. Yra žinoma keletas jo knygų prancūzų kalba apie 1831 m. sukilimo dalyvius, internuotus Prūsijoje, ir, anot jo paties, vienas vertimas iš prancūzų į lenkų kalbą.

Iš L. Jucevičiaus¹³ duotos informacijos sužinome apie Juozapą Varkolevičių, tačiau reikia manyti, jog negalima poemos „Sveisk, boba, ridiką“ autorių tapatinti su žodyno autoriumi. Tam prieštarauja šie duomenys: 1) Jucevičiui pažįstamas Juozapas, o žodyno autorius yra Aleksandras,

⁵ [Warkulewicz] Dix mille polonais en Prusse, mélodrame en trois actes, par <...>, Troyes, 1837.

⁶ „officier polonais, auteur de plusieurs ouvrages“.

⁷ [Warkulewicz] Triumvirat aboli, ou les polonais à Dantzick, narrodrame en trois actes, par <...> étudiant de l'Université de Wilna; amateur des Beaux arts; officier de l'armée polonaise; auteur: 1. du Dictionnaire polonais—latin—lituanien; 2. de la Captivité des Polonais en Prusse; 3. L'Étoile en Samogitié, en langue lithuanienne; 4. des Dix mille Polonais en Prusse, mélodrame en trois actes; 5. du Triumvirat aboli, narrodrame en trois actes; 6. des Amusements des Cordeliers, et 7. de Barozzi, ou la Sorcière Vénitienne, traduit du français en polonais. (Su pastaruoju leidiniu šio straipsnio autorė gavo susipažinti dėka įžymaus Krokuvos kolekcionieriaus L. Gocelio, kurio bibliotekoje yra šios knygos egzempliorius.)

⁸ [Warkulewicz] Triumvirat aboli <...> deuxième édition, Troyes, 1843.

⁹ A. Krosnowski, Almanach historique ou souvenir de l'émigration polonaise, Paris, 1837—1838, 410 p. Krosnovskis duoda antrąjį Varkulevičiaus vardą — Antanas.

¹⁰ Ten pat, 1846 m. leid., p. 457.

¹¹ Ten pat, 1847 m. leid., p. 457.

¹² Jean Lorentowicz, A. M. Chmurski, La Pologne en France, Paris, 1935, 129 p., Nr. 3187—3188.

¹³ L. A. Jucewicz, Wiadomości biograficzne i literackie o uczonych Zmudzianach. Rankraštis, saugomas LTSR MA LKLI rankraštyne, f. 1, 4373, p. 19: Warkolewicz Józef, ks., teol. mag. <...> znajomym jest na Zmudzi jako człowiek uczony i utalentowany litewski poeta“.

Antanas; 2) Jucevičius kalba apie Varkolevičių, o žodyno autoriaus pavardė Varkulevičius; 3) Jucevičius kalba apie kleboną, kunigą ir teologijos magistrą, o žodyno autorius yra karininkas, leitenantas, kuris universitete mokėsi teisės; 4) Jucevičius 1840 metais savo „Biografinėse ir literatūrinėse žiniuose“ apie Varkolevičių rašo kaip jau apie mirusį žmogų¹⁴, o žodyno autorius dar ilgai gyveno Prancūzijoje ir spausdino savo knygas¹⁵.

Tiesa, antrasis iš mūsų pateikiamų argumentų gali pasirodyti ne visai įtikinantis, kadangi Jucevičiaus rašte galėjo būti ir klaida, taigi, galėjo būti pavardė Varkulevičius, ką iš dalies patvirtina duomenys apie baigusius dvasinę seminariją prie Vilniaus universiteto klausytojus, kurių tarpe randame ir Juozapą Varkulevičių („Varkulevičius Juozapas, 1810—1812, magistras iš Zemaitijos“)¹⁶, tačiau visi kiti duomenys neginčijamai rodo, jog čia kalba eina apie du skirtingus asmenis.

A. Varkulevičiaus veikalų leidimai yra didelės bibliografinės retyybės. Leningrado Viešojoje Saltykovo-Sčedrino vardo bibliotekoje yra „Lenkų nelaisvė Prūsijoje“, „Dešimt tūkstančių lenkų Prūsijoje“ ir „Nušalinto triumvirato...“ antrasis leidimas. Lenino vardo bibliotekoje Maskvoje yra „Lenkų nelaisvė Prūsijoje“ ir „Kūčios Zemaitijoje“ (lenkų kalba), Varšuvos Nacionalinėje bibliotekoje yra „Lenkų nelaisvė Prūsijoje“, „Dešimt tūkstančių...“ ir „Kūčios Zemaitijoje“ (lenkų k.).

Vašingtono Kongreso bibliotekoje, Londono Britų muziejaus bibliotekoje ir Paryžiaus Nacionalinėje bibliotekoje, sprendžiant iš spausdintų šių bibliotekų katalogų, A. Varkulevičiaus veikalų nėra¹⁷.

Taip žodyno pėdsakų bibliotekose surasti tuo tarpu nepavyko, neradome iki šiol ir „Kūčių Zemaitijoje“ leidimo lietuvių kalba, kurį antraštiniame lape mini „Nušalinto triumvirato...“ 1839 m. leidimo informacija, bet nustatėme, kad „Kūčios Zemaitijoje“ tikrai buvo išspausdintos lenkų kalba Prancūzijoje 1844 metais, nors lenkų bibliografijoje (Estreicheris etc.) to leidinio nėra. Šios knygutės abiejų žinomų egzempliorių (maskvinio ir varšuvinio) antraštės vienodos, būtent: **A. Warkulewicz, Gwiazdka na Żmuydzi. Napisana w 1844 m. we Francyi. S. I.**

Nors nei bibliografijoje, nei bibliotekose nepavyko rasti A. Varkulevičiaus lietuviškai—lenkiškai—lotyniško žodyno, tačiau neturime pamato netikėti paties autoriaus informacija (juk ir „Kūčios Zemaitijoje“, apie kurias pirmiausia sužinota iš tos pačios informacijos, pasirodė realiai egzistuojančios, nors tuo tarpu mums žinomas tik lenkiškas tekstas).

Dėl klausimo, kada žodynas galėjo būti parašytas ir išleistas, spėliojant galime šitaip samprotauti.

Jei A. Varkulevičius būtų jį išleidęs Lietuvoje iki 1831 metų, tai vargu ar būtų įmanoma, kad toks leidinys būtų likęs nežinomas tų laikų žmonėms, ypač K. Nezabitauskiui, D. Poškai, S. Stanevičiui, S. Daukantui ir kitiems. Tačiau parašyti žodyną A. Varkulevičius turėjo iki 1831 m., nes jis, karo veiksmų dalyvis, per sukilimą, suprantama, darbuotis prie žodyno negalėjo. O po to, kai buvo internuotas Prūsijoje, stovyklose, taip pat veikiausiai neturėjo sąlygų tokiam darbui. Tuo tarpu 1835 metais jis apie žodyną kalba kaip apie baigtą ir net išleistą knygą („publie“!).

¹⁴ *ibid.*: „przed kilku laty zmarły“.

¹⁵ Paskutinis jo paminėjimas, kurį mums pavyko rasti, liečia 1847 metus: A. Krosnovskis praneša, kad 1847 metais p. Varkulevičius gyveno Ruane (A. Krosnowski, *Almanach historique ou souvenir de l'émigration polonaise*, Paris, 1847, 457 p.).

¹⁶ J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579—1831)*, t. I, Kraków, 1899—1900, 114 str.; *Warkulewicz Józef*, „1810—1812“.

¹⁷ Reiškiau padėką Leningrado Viešosios Saltykovo-Sčedrino vardo bibliotekos bibliografei I. Frolovai, kuri malonėjo peržiūrėti spausdintus bibliotekų katalogus, ieškodama A. Varkulevičiaus veikalų.

PRÉFACE.

Je n'ai point écrit pour la gloire,
J'ai voulu dire mes malheurs :
Simplement je conte aux lecteurs
Ce que me fournit ma mémoire ;
Si l'enfant vient les assaillir,
Ils sont bien libres de dormir.

Dans cette publication, que l'auteur a destinée au public, et qui a pour titre *Captivité des Polonais en Prusse*¹, il s'est efforcé de faire comprendre à la jeunesse combien il y a dans la guerre d'incommodités et de circonstances capables d'abattre le soldat. Il a suivi,

¹ C'est le troisième ouvrage que publie l'auteur : — 1° *La Chapelle des Cordeliers*, en polonais ; — 2° *Dictionnaire lithuanien-polonais-latin* ; — 3° *Captivité des Polonais*.

A. Varkulevičiaus knygos *Captivité des Polonais en Prusse*, Paris—Troyes, 1835, VII puslapio fotokopija (išnašoje autorius liudija, kad jau yra išėjęs iš spaudos jo „Lietuviškai—lenkiškai—lotyniškas zodynas“. Knyga saugoma Leningrado Viešojoje Saltykovo-Sčedrino vardo bibliotekoje.

TRIUMVIRAT ABOLI,

OU

LES POLONAIS A DANTZICK,

NARRODRAME EN TROIS ACTES,

Par ALEXANDRE WARKULEWICZ.

Étudiant de l'Université de Wilna; amateur des beaux-arts; officier de l'armée polonaise; auteur : 1° du *Dictionnaire Polonais-Latin-Lithuanien*; 2° de la *Captivité des Polonais en Prusse*; 3° de *L'Etoile en Samogitie*, en langue lithuanienne; 4° des *Dix mille Polonais en Prusse*, mélodrame en trois actes; 5° du *Triumvirat aboli*, narrodrame en trois actes; 6° des *Amusements des Cordeliers*, et 7° de *Barrozi*, ou la Sorcière Vénitienne, traduit du français en polonais.

TROYES,

IMPRIMERIE D'ANNER-ANDRÉ.

Place de l'Hôtel de Ville, Nos 5 et 7.

1839.

A. Varkulevičiaus knygos antraštinio lapo kserografinė kopija. Knyga saugoma Varšuvos Nacionalinėje bibliotekoje.

TRIUMVIRAT ABOLI,

OU

LES POLONAIS A DANTZICK,

NARRODRAME EN TROIS ACTES,

Par ALEXANDRE WARKULEWICZ.

Étudiant de l'Université de Wilna, amateur des beaux-arts, officier de l'armée polonaise; auteur : 1° du *Dictionnaire Polonais-Latin*; 2° de la *Captivité des Polonais en Prusse*; 3° de *L'Etoile en Samogitie*; 4° des *Dix mille Polonais en Prusse*, mélodrame en trois actes; 5° du *Triumvirat aboli*, narrodrame en trois actes; 6° des *Amusements des Cordeliers*, et 7° de *Barrozi*, ou la Sorcière Vénitienne, traduit du français en polonais.

DEUXIÈME ÉDITION.

TROYES,

IMPRIMERIE D'ANNER-ANDRÉ.

Place de l'Hôtel de Ville, Nos 5 et 7.

1843.

A. Varkulevičiaus knygos antraštinio lapo fotokopija. Knyga saugoma Leningrado Viešojoje Saltykovo-Sčedrino vardo bibliotekoje.

Gali būti, kad, gyvendamas (nuo 1833 m.) Trua mieste, autorius dirbo prie atsigabento iš Lietuvos žodyno rankraščio, tikėtina, kad jį ir išleido Trua arba kitame Prancūzijos provincijos mieste. O kad bibliotekose tuo tarpu nerandama nė vieno jo egzemplioriaus, galėjo būti kaltas mažas leidinio tiražas. Tiesa, kiek nepaprastai atrodo tai, kad apie minimąjį žodyną autorius įvairiose vietose nevienodai pasisako. 1835 m. knygoje apie jį sako, kad tai „lietuviškai—lenkiškai—lotyniškai“, 1839 m. knygoje — „lenkiškai—lotyniškai—lietuviškai“, o 1843 m. knygoje — „lenkiškai—lotyniškai“ žodynas. Kodėl taip yra, aiškinti nesiimame, nes tuo tarpu stinga duomenų.

„Kūčios Žemaitijoje“ (atsišaukimas, raginas sukilti prieš caro valdžią) irgi, galimas daiktas, buvo išspausdintas lietuviškai, nes autorius jį mini vienoje eilėje su savo išspausdintais veikalais — „Nelaisvė“, „Dešimčia tūkstančių...“ ir „Nušalintu triumviratu...“

Išaiškinti daugiau, negu mums pavyko, kaip buvo su A. Varkulevičiaus žodynu ir lietuvišku atsišaukimu, galėtų, atrodo, būti įdomus uždavins lituanistui.

Vilniaus Valstybinis pedagoginis
institutas
Lenkų kalbos ir literatūros katedra

Įteikta
1964 m. rugsėjo mėn.

СУЩЕСТВОВАЛ ЛИ В НАЧАЛЕ XIX ВЕКА ЛИТОВСКО-ПОЛЬСКО-ЛАТИНСКИЙ СЛОВАРЬ А. А. ВАРКУЛЯВИЧУСА?

А КАУПУЖ

Резюме

О литовско-польско-латинском словаре А. А. Варкулявичуса мы узнаем от самого автора, который в других своих работах, изданных во Франции, упоминает о нем. О словаре нет сведений ни в польских, ни в литовских библиографиях. Однако мы не имеем оснований не верить автору, что словарь существовал и даже мог быть издан во Франции небольшим тиражом.
